

УДК 340.12:141.319.8

Теліженко Людмила Вікторівна

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальної юриспруденції
та конституційного права*

Сумський державний університет

Телиженко Людмила Викторовна

*доктор философских наук, доцент,
доцент кафедры фундаментальной юриспруденции
та конституционного права*

Сумский государственный университет

Telizhenko Liudmyla

*Doctor of Philosophy, Docent,
Associate Professor of the Department of
Fundamental Jurisprudence and Constitutional Law
Sumy State University*

ORCID: 0000-0003-4558-513X

Мурач Дмитро Васильович

*студент
Сумського державного університету*

Мурач Дмитрий Васильевич

*студент
Сумского государственного университета*

Murach Dmytro

*Student of
Sumy State University
ORCID: 0000-0002-4645-1275*

**ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВОСТІ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОГО
ПІДХОДУ В ПРАВІ
ПЕРСПЕКТИВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ
ТРАНСДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА В ПРАВЕ
PROSPECTS AND POSSIBILITIES OF TRANSDISCIPLINARY
APPROACH IN LAW**

Анотація. Стаття присвячена аналізу перспектив та можливостей використання трансдисциплінарного підходу в сучасному праві. Доводиться, що в основі сучасної кризи, в тому числі і права, знаходиться криза самої людини, подолання якої здатне стати шляхом виходу зі складної ситуації в усіх сферах життя й діяльності суспільства. Для цього необхідним є нове осмислення самої людини як діяльнійсно невід'ємної від усього світу, а також переосмислення значення цінностей, загальнолюдських та цивілізаційних як мета-правових. Показується, що такі можливості відкриваються з позицій трансдисциплінарності як нового способу вироблення наукового знання, який вперше долає суб'єкт-об'єктну розірваність, традиційну рису європейської раціональності, та піднімається на більш високий рівень осмислення будь-якої проблеми, утвореної людиною та/або загрожуючої їй.

У роботі висвітлюються перші спроби в юриспруденції через людський «вимір» вийти на більш високий рівень осмислення проблем права через його поєднання з психологією та соціологією, що перевершувало вузько дисциплінарні межі, утворювало спільне гуманітарне поле та надавало дослідженням ознак трансдисциплінарності.

Особлива увага приділяється аналізу тих правових проблем, які вже сьогодні можуть бути розв'язаними з використанням трансдисциплінарного підходу, зокрема проблем співвідношення юридичного позитивізму та природного права, нескінченності

нормативно-правового відхилення у регулюванні суспільних відносин у державі, міжнародних правових утворень та їх легітимації тощо.

Зроблено висновок про те, що оскільки всі зазначені проблеми сучасного права є ціннісними, то їх розв'язання потребує виходу за межі «чистої» юриспруденції шляхом трансдисциплінарного синтезу соціально-гуманітарних наук, вимагаючи від правників нових теоретичних та практичних знань і умінь.

Ключові слова: *трансдисциплінарність, підхід, право, цінності, людина.*

Аннотація. *Стаття посвячена аналізу перспектив и возможностей использования трансдисциплинарного подхода в современном праве. Доказывается, что в основе современного кризиса, в том числе и права, находится кризис самого человека, преодоление которого способно стать путём выхода из сложной ситуации во всех сферах жизни и деятельности общества. Для этого необходимо новое осмысление самого человека как неотъемлемого от всего мира элемента, а также переосмысление значения общечеловеческих и цивилизационных ценностей как мета-правовых. Показывается, что такие возможности открываются с позиций трансдисциплинарности как нового способа выработки научного знания, впервые преодолевающего субъект-объектную разорванность, традиционную черту европейской рациональности, и поднимается на более высокий уровень осмысления любой проблемы, образованной человеком и/или угрожающей ему.*

В работе освещаются первые попытки в юриспруденции через человеческое «измерение» выйти на более высокий уровень осмысления проблем права через его сочетание с психологией и социологией, что превосходило узко дисциплинарные границы, образовало общее

гуманитарное поле и придавало исследованиям признаки трансдисциплинарности.

Особое внимание уделяется анализу тех правовых проблем, которые уже сегодня могут быть решены с использованием трансдисциплинарного подхода, в частности, проблем соотношения юридического позитивизма и природного права, бесконечности нормативно-правового отклонения в регулировании общественных отношений в государстве, международных правовых образований и их легитимации.

Сделан вывод о том, что поскольку все указанные проблемы современного права ценностны, то их решение требует выхода за пределы «чистой» юриспруденции путем трансдисциплинарного синтеза социально-гуманитарных наук, требуя от юристов новых теоретических и практических знаний и умений.

Ключевые слова: трансдисциплинарность, подход, право, ценности, человек.

Summary. *The article is devoted to the analysis of the prospects and possibilities of using the transdisciplinary approach in modern law. It is proved that at the heart of the modern crisis, including law, is the crisis of the person himself, the overcoming of which can become a way out of a difficult situation in all spheres of life and activities of the society. This requires a new understanding of the man himself as an inalienable element from the whole world, as well as a rethinking of the meaning of universal and civilizational values as meta-legal. It is shown that such opportunities open up from the standpoint of transdisciplinarity as a new way of developing scientific knowledge, for the first time overcoming the subject-object discontinuity, a traditional feature of European rationality, and rises to a higher level of comprehension of any problem formed by a person and/or threatening him.*

The work highlights the first attempts in jurisprudence through the human "dimension" to reach a higher level of understanding of the problems of law through its combination with psychology and sociology, which exceeded narrow disciplinary boundaries, formed a common humanitarian field, and gave research signs of transdisciplinarity.

Particular attention is paid to the analysis of those legal problems that today can be solved using a transdisciplinary approach, in particular, the problems of the relationship between legal positivism and natural law, the infinity of normative and legal deviations in the regulation of public relations in the state, international legal formations and their legitimation.

The conclusion is made that since all the indicated problems of modern law are valuable, their solution requires going beyond the "pure" jurisprudence by means of a transdisciplinary synthesis of social sciences and humanities, requiring lawyers to acquire new theoretical and practical knowledge and skills.

Key words: *transdisciplinarity, approach, law, values, human.*

Постановка проблеми. З початку ХХІ ст. глобальна криза сучасності, що набула ознак системності, вразила всі сфери людської діяльності, не оминувши і право. Низький рівень правосвідомості та правової культури, законодавче та правозастосовне свавілля, здатність права задовольняти суто приватні егоїстичні інтереси окремих осіб та корпоративних груп – лише незначний перелік кризових ознак права як особливого, державного регулятора суспільних відносин. Та право – це ще й невід’ємна складова культури суспільства як цілого, що відображає сформовані під впливом релігійної традиції його моральнісні норми, співзвучні душі кожної нормальної людини. Тому право – це сфера духовної діяльності суспільства, яке в цих нормах втілює своє уявлення про справедливе як про добре і належне, демонструє прагнення до удосконалення суспільних відносин.

Для права, що стрімко втрачає зв'язок зі своїм суто людським, моральнісним корінням та поступово перетворюється на самодостатню систему інститутів, норм, цінностей, цілей, що утворюють уже власну основу і виходять із самих себе, часто піддаючись маніпуляціям, це **актуалізує** питання принципово нового наукового бачення юридичної проблематики та її розв'язання. Тобто, для вирішення проблем права, яке своїми сторонами одночасно укорінене в різні сфери й практики людської діяльності, в саму сутність людини, необхідним є *вихід на більш високий науковий рівень*, в межах якого можливим було б осмислення і людини, і суспільства, і права на новій, спільній для них науковій основі. Мова йде про трансдисциплінарність (ТД) як нову раціональність та новий науковий підхід, людський вимір якого, включаючи моральнісний, здатен бути спільним для різних наук і дисциплін, переосмислюючи одночасно і природу людини, і природу права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню трансдисциплінарності як нового підходу сучасної науки, що має значні перспективи в праві, присвячені дослідження таких зарубіжних учених, як М. Мокій, М. Антонов, Ф. Делланоче, Р. Герес-Сміт, С. Ведам, А. Дімер, В. Бадеску та ін. Серед українських науковців очевидної зацікавленості даною темою немає. Проте близьким до трансдисциплінарності є етос постнекласичної науки, зокрема синергетики та метафізики тотальності, відомих в Україні напрямків, в межах яких вже робилися спроби вийти на більш високий науковий рівень осмислення сутності людини та, відповідно, в цьому контексті і питань права [1; 2].

Метою статті є висвітлення перспектив та можливостей трансдисциплінарного підходу в праві як актуального в умовах сучасної кризи.

Виклад основного матеріалу. На думку румунського фізика Басараба Ніколеску, засновника Міжнародного центру

трансдисциплінарних досліджень (CIRET) у 1987 р. у Парижі, автора маніфесту трансдисциплінарності, специфіка нового підходу полягає в тому, що трансдисциплінарне дослідження одночасно може відбуватися «між дисциплінами, в різних дисциплінах, а також за межами усіх наукових дисциплін» [3]. Адже трансдисциплінарність – це нове знання, що виходить за межі дисциплін, не зводяться до старого, та орієнтується на «людину, яка знаходиться (або має бути) у центрі будь-якого цивілізованого суспільства» [3]. При цьому специфічною особливістю трансдисциплінарності є те, що вона здатна подолати три ключові проблеми, викликані вузько дисциплінарним розвитком сучасної науки:

1) Подолати розрив між суб'єктом і об'єктом, між людиною і світом, що призвело до втрати духовності, сенсу життя, нерозуміння релігійних ідей і традицій, краси і мудрості світу, наближуючи тим самим катастрофу самознищення людини як виду [4, с. 12].

2) Подолати безглузде розростання дисциплінарних знань без будь-якої їх внутрішньої єдності, яке в практиці життя є не ефективним. Адже існуючі на кінець ХХ ст. «8 000 дисциплін означають 8 000 способів пошуку реальності. У певному сенсі це означає катастрофу для знань, тому що їх єдності не існує» [5, с. 77]. Нарешті наука має з'єднатися з буттям, об'єкт (наука) з суб'єктом (людиною) та виробити «нові знання, які не можна звести до старих» [5, с. 84].

3) Подолати фрагментарність бачення світу, його розколотість між наукою, релігією і культурою. Це означає, що трансдисциплінарний підхід, використовуючи напрацьований потенціал як окремих дисциплін і підходів, так і знання їх міждисциплінарних досліджень, передбачає можливість більш високого, наддисциплінарного рівня осмислення усіх проблем, пов'язаних з людиною. А, отже, виникає можливість продукувати нові знання про людину і світ, її взаємозв'язок з усіма умовами існування, не вписувані в жодні існуючі сьогодні межі, причому не тільки окремих

академічних дисциплін, а і традиційно конкуруючих між собою (щонайменше за більшу значущість) різних релігій і культур.

Вважається, що перша спроба в юриспруденції вийти на більш високий рівень осмислення правової реальності пов'язана з ім'ям російсько-польського правознавця Леона Петражицького (1867-1931), засновника психологічної теорії права [6]. Л. Петражицький вважав, що право народжується в самій людині, в глибинах її психіки як інтуїтивне право, як «етичні переживання, емоції, що мають імперативно-атрибутивний характер» [7, с. 480]. На його думку, сутність «живого права» саме й полягає в тому, що воно відображає двосторонні емоції людини: імперативні (відчувати себе уповноваженою вимагати) і атрибутивні (відчувати себе зобов'язаною виконувати вимоги іншого).

Новизна позиції Л. Петражицького полягала в тому, що, аналізуючи право через «людський вимір» та виділяючи у ньому первинний психологічний шар правових явищ та вторинний соціологічний, що відповідало його уявленню про два рівні реальності, психічну й фізичну, він вийшов за межі теорій природного й позитивного права, уникаючи тим самим крайностей метафізичного та емпіричного підходів. Для його учнів Г. Гурвича і Н. Тимашева це стало основою для формування соціології права як нової наукової дисципліни.

Чи можна вважати таке поєднання психології з правом або соціології з правом, яке розробляли вчені-правники на початку ХХ ст., трансдисциплінарністю?

Якщо виходити з визначення трансдисциплінарності таких сучасних дослідників, як Б. Чой і А. Пак, то розуміння права через «людину» Л. Петражицьким цілком відповідає його ознакам [8]. «Мультидисциплінарність спирається на знання різних дисциплін, але залишається в їх межах. Міждисциплінарність аналізує, синтезує і гармонізує зв'язки між дисциплінами в узгоджене і зв'язне ціле.

Трансдисциплінарність об'єднує природничі, соціальні і медичні науки в гуманітарному контексті і виходить за їх традиційні межі» [8].

Взагалі, у започаткованій Петражицьким та іншими представниками так званого «першого реалізму» трансдисциплінарності можна виділити три напрямки, використання яких юридичною наукою вже тоді було цілком доречним.

По-перше, це була методологічна програма, спрямована на пошук «золотої середини» між крайнощами метафізичного і емпіричного підходів до права, які, відповідно, або надмірно узагальнювали право (вважалося, що закон виходить із природи, яка всюди однакова), або робили його занадто містечковим (зосереджувався на індивідуальних волях конкретних государів). Трансдисциплінарність у цьому контексті означала розумний ступінь як індивідуальності, так і спільності в описі права.

По-друге, ця категорія могла дозволити під іншим кутом поглянути на проблему взаємовідносин індивідуальності (приватного), співтовариство (ціле) і проміжні інститути соціального контролю і комунікації (такі як право). Ця проблема була відома і обговорювалася ще в античності. З тих пір різні філософи (починаючи з Платона і Аристотеля) прагнули надати перевагу або цілому (ідеологія комунітаризма), або частковому (ліберальна ідеологія). І тут посилення на реалістичні концепції дозволило б встановити баланс між комунітарними і ліберальними крайнощами.

По-третє, цей підхід припускав, що культурні відмінності між країнами не обов'язково можуть розглядатися як незнижувальні (винятковість) або як незначні (універсалізм). Ці крайнощі також можуть бути знятими (в тому, що стосується правового регулювання) тим чином, що буде визнана як залежність права від соціальної культури (пізніше, це стало основним напрямком досліджень вчених-аналітиків права), так і культури від права. У цьому разі двоїста природа людини (в той же час як

унікальної і автономної дійової особи і як продукту соціальної освіти та взаємодії) буде виступати їх породжуючою основою, що формує різні, але тісно взаємопов'язані сфери життя й діяльності людини, її соціокультурну безмежність та морально-правову обмеженість одночасно.

Сьогодні питання трансдисциплінарного підходу в праві найчастіше виникає в контексті проблеми глобалізації та відповідних змін у праві як на національному, так і міжнародному рівнях. Так, зокрема, В.-С. Бадеску зазначає, що оскільки виникає необхідність появи глобальної судової арени, яка, з одного боку, буде ґрунтуватися на національній правовій системі, що сформувалася під впливом її природного середовища, а, з іншого боку, на практичній необхідності демократичного в своїй сутності міжнародного утворення, то виникає проблема легітимації такого утворення, яка не повинна залежати ані від політичної спільноти, ані від міжнародної спільноти, ані від спільнот юристів у всьому світі [9, с. 131]. При цьому Бадеску вважає, що легітимність має набути наднаціональної та транснаціональної юрисдикції, ґрунтуючись на близьких людській природі законах саме етики та естетики [9].

Та чи не найбільш актуальним трансдисциплінарний підхід у юриспруденції сьогодні є щодо переосмислення двох домінуючих доктрин: юридичного позитивізму та природного, невідчужуваного права. Зазвичай, усі наукові дослідження спираються тільки на якусь одну, домінуючу на часі доктрину, демонструючи тим самим відсутність консенсусу у їх виборі. Однак, не можна не зазначити, що кожній доктрині притаманні її специфічні позитивні та негативні сторони. Таким чином, постає питання щодо культивування, шляхом ґрунтовного аналізу, конкретних способів виділення консенсусу. Зокрема це стосується внутрішньої політики у державі, що повинна стабілізувати відносини між людьми за таким новим принципом права, як принцип антропоцентризму [10]. У такому разі, все буде охопленим завдяки спрямованості на інтерес саме людського виду, як

первинного суб'єкта права в цілому. Акцентуємо увагу, що при вирішенні питань інтєртеоретичного координування законів формального права ми повинні керуватися інтересами саме індивідуума як представника соціуму, а не соціуму як сукупності індивідуумів. Як свого часу говорила Маргарет Тетчер: «Суспільства як такого не існує. Є окремі чоловіки і жінки, і ще є сім'ї».

Наступною фундаментальною проблемою юриспруденції як науки, що потребує нового осмислення на більш високому рівні, є проблема нескінченності нормативно-правового відхилення у регулюванні суспільних відносин у державі. Технологічний розвиток постійно поповнює нашу кількість можливих комунікативних моделей поведінки, а культурологічний чинник не дає їм взяти за повноцінний приклад стару модель поведінки у тому чи іншому середовищі та стані. Таким чином, ми спостерігаємо причинно-наслідковий зв'язок, що характеризує нестримкість розвитку та видозміни системи правових норм: кількість можливих відносин зростає – паралельно цьому зростає й кількість регулюючих їх норм права.

Зміст проблеми полягає у відсутності єдиного істинного параметру, що дозволяв би відповісти на ключові запитання правового регулювання. Знання, що ми продукуємо шляхом вилучення фактів загальноновизнаними наукою методами у юридичному середовищі на редукуються в більш фундаментальні та точні науки, наприклад в фізику чи біологію. Вважається, що ми не можемо пояснити існування держави засобами аналізу біологічних чи фізичних явищ, ми говоримо про культурологічні, соціологічні та економічні чинники, що змусили людей об'єднатися у вигляді державного утворення. Подоланням цієї проблеми, на нашу думку, є виведення інтєртеоретичних законів через різні рівні реальності.

Проблема полягає не тільки у тому, що в нас просто-напросто немає універсальних норм та універсального параметру чи догми, а й у тому, що

сьогоднішні норми не дають повноцінного результату. Це породжує наступну проблему юриспруденції – недосконалість сучасної моделі правового регулювання. Справа у тому, що у нас діє можливе відхилення наукового показника. Не можна остаточно стверджувати, що сьогоднішня модель правового регулювання у державі зовсім не дає результатів, ні, це буде помилковим твердженням. Але, сучасна картина та показники злочинності у світі з кожним роком лише зростають. Адже, згідно зі статистикою, рівень благополуччя постійно зменшується [7].

Доволі актуальною на сьогодні є проблема захисту прав тварин та їх екологічних середовищ. Подібним питанням займається біоетика. Доволі цікавою з цього приводу є думка С. М. Пястлова щодо трансдисциплінарного підходу у біоетиці. Порівняльний аналіз біоетики та трансдисциплінарності дозволяє оцінити ефективність стратегій синтезу дисциплінарного знання зі сферою життєвого світу, підійти до обґрунтування феномена трансдисциплінарності, розкрити контекстну залежність і проблемну орієнтованість сучасного знання, що визначає подальші перспективи осмислення біоетики як нового типу знання, орієнтованого на комунікативну онтологію, що дозволяє узгодити пізнавальні та ціннісно-сміслові установки учасників комунікації. У біоетики міждисциплінарні стратегії доповнюються можливостями залучення соціальних і культурних регулятивів, ціннісних вимірів і гуманітарної експертизи, забезпечуючи взаємодію евристичного потенціалу науки і знання за її межами [9].

У якості **висновку** зазначимо, що позначений нами комплекс проблем сучасного права неможливо вирішувати, залишаючись у предметному полі і методологічних рамках «чистої» юриспруденції, оскільки ці проблеми за своєю сутністю є ціннісними. Мова йде не стільки про правові цінності, скільки про метаправові – цивілізаційні і загальнолюдські, визначаючі його зміст. У зв'язку з цим необхідним є

трансдисциплінарний синтез соціально-гуманітарних наук, що від юриста-фахівця вимагає якостей не тільки теоретика-дослідника, а в першу чергу якостей професійно-соціалізованого практика, здатного ефективно застосовувати результати цього синтезу в своїй діяльності.

Додамо також, що виникаюча при цьому трансдисциплінарна дослідницька модель – це справжня інтеграція теорій, методів та інструментів з метою кращого вирішення всіх соціальних проблем, у тому числі й правових. Вона стає можливою в результаті тривалої співпраці професіоналів різних галузей, які не тільки розробляють загальні концептуальні та методологічні рамки, що інтегрують знання різних дисциплін, а і виходять далеко за їх межі у спільне для них поле. Відповідно, величезна кількість положень, що будуть регулювати відносини у сфері, наприклад, екологічного права і не тільки, будуть ґрунтуватися на дослідженнях різних суспільних наук, а не суб'єктивному баченні подолання проблеми суб'єкта законодавчої ініціативи.

Література

1. Теліженко Л. В. Цілісність людини як основа сучасного права: постнекласичний підхід. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Дніпро: ДНУ ім. О. Гончара. 2016. Випуск №4. С. 126-133.
2. Теліженко Л. В. Філософсько-антропологічне осмислення межових засад права: тоталогічний контекст. Зб. наук. праць «Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження». № 33. Київ: ЦГО НАН України. 2016. С. 119-133.
3. Nicolescu B. Methodology of transdisciplinarity – levels of reality, logic of the included middle and complexity. *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*. December, 2010. Vol. 1, No. 1. P. 19-38.
4. Nicolescu B. *Transdisciplinarity: Theory and practice*. Creskill, NJ: Hampton Press. 2008.

5. Transdisciplinarity: Basarab Nicolescu talks with Russ Volckmann. *Integral Review*. № 4. P. 73-90.
6. Antonov M. Russian legal realism and transdisciplinarity in Social sciences at the turn of the XXth Century. URL: <https://www.eumed.net/rev/rehipip/10/mikhail-antonov.html>
7. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с нравственностью. Т.1. Санкт-Петербург, 1909-1910. 318 с.
8. Choi Bernard C. K. and Pak Anita W. P. Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness", *Clinical & Investigative Medicine*. 2006. Vol. 29 (6). P. 351-364.
9. Badescu V.-S. Contemporary law - plurality, complexity and transdisciplinary. *Journal of Law and Administrative Sciences*. 2016. № 5. P. 124-154.
10. Подковенко Т. Ціннісні аспекти права в контексті сучасного праворозуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 21. Част. I. Т. 3. С. 252–255.

References

1. Telizhenko L. V. Cilisnistj ljudyny jak osnova suchasnoho prava: postneklasychnyj pidkhid. *Filosofija i politologhija v konteksti suchasnoji kuljтуры*. Dnipro: DNU im. O. Ghonchara. 2016. Vyp. № 4. S. 126-133.
2. Telizhenko L. V. Filososfsjko-antropologhichne osmyslennja mezhovykh zasad prava: totaloghichnyj kontekst. *Zb. nauk. pracj «Totallogy-XXI. Postneklasychni doslidzhennja»*. № 33. Kyjiv: CGhO NAN Ukrainy. 2016. S. 119-133.

3. Nicolescu B. Methodology of transdisciplinarity – levels of reality, logic of the included middle and complexity. *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*. December, 2010. Vol. 1, No. 1. P. 19-38.
4. Nicolescu B. *Transdisciplinarity: Theory and practice*. Creskill, NJ: Hampton Press. 2008.
5. Transdisciplinarity: Basarab Nicolescu talks with Russ Volckmann. *Integral Review*. № 4. P. 73-90.
6. Antonov M. Russian legal realism and transdisciplinarity in Social sciences at the turn of the XXth Century. URL: <https://www.eumed.net/rev/rehipip/10/mikhail-antonov.html>.
7. Petrazhitskiy L. I. *Teoriya prava i gosudarstva v svyazi s nravstvennostyu*. T.1. SPb.: Tip. T-va «Yekateringofskoe pechatnoe delo», 1909-1910. 318 s.
8. Choi Bernard C. K. and Pak Anita W. P. Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness”, *Clinical & Investigative Medicine*. 2006. Vol. 29 (6). P. 351-364.
9. Badescu V.-S. Contemporary law – plurality, complexity and transdisciplinary. *Journal of Law and Administrative Sciences*. 2016. № 5. P. 124-154.
10. Podkovenko T. Cinnisni aspekty prava v konteksti suchasnogho pravorozuminnja. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu*. Serija «Pravo». 2013. Vyp. 21. Chast. I. T. 3. S. 252–255.